A VÁLASZTÁSI RENDSZER A HORTHY-KORSZAKBAN

A Horthy-korszak választási rendszerét számos kritika éri és érte a korban, jórészt jogosan. Mindenképpen látnunk kell azonban azt az elismerésre méltó utat, amit a rendszer fejlődésében megtett alig egynegyed évszázad alatt. Hiszen 1938-ra már kirajzolódott az egyéni és a listás választókerületek párhuzamossága, mely vegyes, többnyire már kétszavazatos rendszerével egészen közelített ahhoz, amit az 1990-es, első szabad választásoknál is alkalmaztak. Az 1919 és 1938 között megtett úton kísérjük végig Olvasónkat.

A trianoni békediktátumot közvetlenül megelőző, tehát még a Horthy-korszak előtt keletkezett 1919-es választójogi rendelet Friedrich István miniszterelnök nevével függ össze, aki egyébként jobbszélsőként tagja volt az 1904-ben Ausztria ellen vereséget szenvedett magyar labdarúgó válogatottnak, és a kommunizmus áldozataként 1951-ben a váci börtönben halt meg. A Friedrich-féle választójogi rendelet szerint csak egyéni választókerületek voltak, minden kerületben egy-egy nemzetgyűlési képviselőt választottak. Magyarország ekkor még antant-ellenőrzés alatt állt, és az idegen haderők a mai területének egy részét is megszállás alatt tartották. Így a Tiszántúlon csak a román csapatok kivonulását követően, 1920 nyarán lehetett megtartani a választásokat, a baranyai területeken pedig csak 1921 októberében, miután a délszláv csapatok távoztak. Magyarország választókerületi beosztását ekkor még egy 1914. évi belügyminiszteri rendelet határozta meg. A Friedrich-féle választójogi rendelet alapján titkos szavazással összesen 214 képviselői helyet töltöttek be a nemzetgyűlésben.

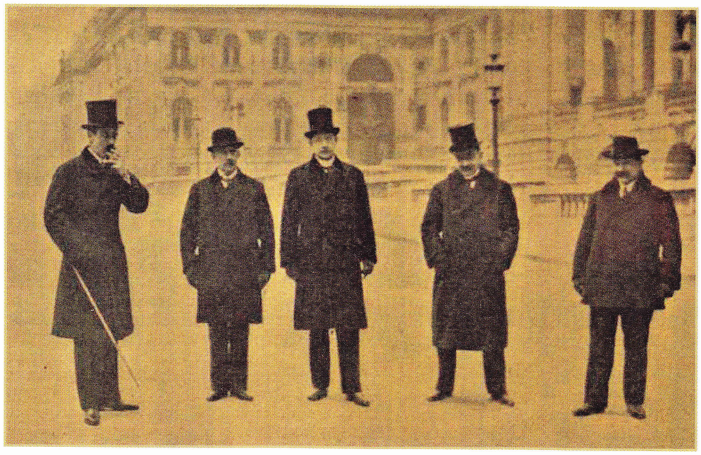

A kormány 1921-ben. Balról jobbra: Bethlen István miniszterelnök, Tréfy Béla közélelmezés-, Klebelsberg Kuno belügy-, Kállay Tibor pénzügy- és Mayer János fölművelésügyi miniszter

Az 1922. évi választójogi rendelet

Az 1922-es választójogi rendelet története rendkívül érdekes, ami azzal függ össze, hogy Bethlen Istvánnak tízéves miniszterelnöksége kezdetén még nem volt meg a választójogi reformhoz szükséges parlamenti többsége. Ezért „cselhez" folyamodott: belügyminisztere, Klebelsberg Kuno – a későbbi kultuszminiszter, aki ekkor még rövid ideig belügyminiszter volt – olyan későn terjesztette be a törvényjavaslatot, hogy arról a nemzetgyűlés kétéves megbízatásának letelte miatt már nem szavazhatott. Pedig megállították a parlament óráit is, hogy legyen idő megegyezni. A nemzetgyűlés feloszlatását követően Horthy Miklós kormányzó alkotmányjogi értekezletet hívott össze, mely felhatalmazta Bethlent, hogy a választójogi reformot rendeleti úton léptesse életbe.

Az 1922-es választójogi rendelet bevezette a listás (a korabeli kifejezéssel: lajstromos) választási rendszert Budapesten és a főváros környéki választókerületben. (Az új, Budapest környéki választókerületet a korábbi újpesti, rákospalotai, cinkotai és kispesti választókerületekből, továbbá Csepel, Albertfalva, Budafok és Pestszentlőrinc községekből hozták létre.) A lajstromrendszer lehetővé tette, hogy a fővárosban és környékén a választó egyszerre több nemzetgyűlési képviselőt válasszon meg, mégpedig úgy, hogy az egy párthoz tartozó jelölteket egy listára vették fel, így a választó a szavazatát nem az egyes jelöltekre, hanem az általa választott párt listájára, gyakorlatilag tehát a pártra adta le. Az ország többi részén az egyéni választókerületek megmaradtak, ezekben továbbra is egy-egy képviselőt választottak. Az ellenzék heves tiltakozását váltotta ki, hogy 1922-től a képviselőket – a lajstromos kerületek és a törvényhatósági (ma: megyei jogú) városok kivételével – nyílt szavazással kellett választani. Ez az 1919-es rendelet szerinti titkos voksoláshoz képest kétségkívül visszalépést jelentett, illetve a választások manipulálhatóságának a lehetőségét is kiszélesítette. Klebelsberg Kuno így védekezett: *„Szeretném látni, hogyan lehet szavazólapokkal dolgozni egymillió körül járó*

Bethlen István miniszterelnök

analfabéta választónál? Bárki olyan cédulát nyomhat ezeknek az analfabétáknak a kezébe, amelyről nem is tudják, hogy mi áll rajta. A Bethlen-kabinet népiskolái a maguk kultúrdemokráciájával a politikai demokráciának pionírjei." Az 1920-as népszámlálás a trianoni Magyarországon valóban 1 090 715 hat éven felüli analfabétát írt össze, mely az ország lakosságának 15,2 százalékát jelentette. Bár az 1922-es rendelet a választójogot a férfiaknál a negyedik, a nőknél pedig a hatodik elemi iskolai osztály elvégzéséhez kötötte, „régi jogon" választók maradtak, akik e feltételeknek nem feleltek meg, de az 1918. évre érvényes országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékbe fel voltak véve. Nem volt tehát alaptalan Klebelsberg véleménye. 1922-ben 245 képviselői hely volt a nemzetgyűlésben, ebből 195 volt olyan, amit nyílt voksolással töltöttek be.

Az 1925. évi választójogi törvény

Az új választások során Bethlen a helyzetét stabilizálta, így a választójogi rendelet törvényként való elfogadásának már nem volt akadálya. A törvény – a korszak első választójogi törvénye – 1925-ben jelent meg, melynek a korábbi rendelet kétségkívül alapját képezte, de annak nem volt szó szerinti átvétele. A Bethlen-féle választójogi törvény ugyanis a lajstromrendszert az egynél több képviselőt választó törvényhatósági jogú városokra is kiterjesztette, ami összesen hét vidéki nagyvárost érintett. Ugyanakkor a titkos szavazás körét rafinált módon tovább szűkítette: lajstromos szavazásnál titkos, egyéni jelöltekre szavazásnál viszont nyílt voksolásról rendelkezett. Ez a korábbi rendszert az egy képviselőt választó törvényhatósági jogú városoknál változtatta meg: ekkortól a titkos szavazás helyébe ezeken a helyeken is nyílt szavazás lépett. Szintén a rendszert érintő – bár, csak átmeneti és a gyakorlatba soha át nem ültetett – változtatás volt, hogy bizonyos feltételek mellett már országos lajstromokat is állíthattak a pártok. Ezekre természetesen nem szavazhattak (volna) a választópolgárok. A törvény ugyanis felhatalmazta a belügyminisztert arra, hogy a választókerületek számát összevonásokkal 10 százalékkal csökkentse. (Az ország aránytalan választókerületi beosztásának elsősorban nem Trianon volt az oka, azt még a dualizmus időszakából örökölte a Horthy-korszak.) Ez azonban nem jelentette egyben a képviselőház létszámának a csökkentését is: az olyan képviselői helyeket, amelyekhez tartozó választókerület megszűnik, kiosztották volna a pártok között. Az országos lajstrommal az ilyen helyek betöltését kívánták szolgálni, melynek tehát a szerepét a maival össze sem lehet hasonlítani. Megemlítjük még azt, hogy

Bethlen István választási plakátja

Klebelsberg Kuno

ekkortól az ideiglenességet kifejező nemzetgyűlés helyett már országgyűlést választottak.

Az 1938. évi választójogi törvény

Az Imrédy Béla kormánya idején elfogadott törvény a két világháború között utoljára reformálta meg Magyarország választási rendszerét. Ahol korábban lajstromos volt a rendszer, ott továbbra is az maradt,

ekkortól azonban már a vármegyék területei is – a megyehatároknak megfelelően – egy-egy lajstromos választókerületet alkottak. A lajstromrendszer tehát országossá vált, ám ez nem jelentette egyúttal az egyéni választókerületek felszámolását. A törvény szerint ugyanis minden vármegye területén egyéni választókerületeket is kellett szervezni. Így az ország nagy részén párhuzamos rendszer alakult ki, csak a több képviselőt választó törvényhatósági jogú városokban maradt kizárólag lajstromos a választás továbbra is, mivel ezeken a helyeken nem kellett egyéni kerületeket is létrehozni. Az ország nagy részét lefedő „vegyes" rendszernek megfelelően két szavazata lett a választók egy részének. A titkos szavazás teljes körű bevezetése nagyon fontos újítás volt, ekkortól nyílt szavazás már sehol sem folyt. A törvény szerint az országgyűlés képviselőházának 260 képviselője közül 135-öt egyéni-, 125-öt pedig lajstromos választókerületben kellett megválasztani.

Országgyűlési képviselők behívása

A sors kegyes iróniáját jelentette, hogy az 1938. évi törvény a választókerületeket és a képviselőház létszámát még épp hogy csak rögzítette, amikor visszatért Magyarországhoz a Felvidék déli része, amit később Kárpátalja katonai megszállása (1939), Észak-Erdély visszatérése (1940), illetve a délvidéki bevonulás (1941) követett. A visszacsatolt területek országgyűlési képviseletét valahogy meg kellett oldani, ám a választókerületek kialakítását, a választók névjegyzékének összeállítását, a választások kiírását és megtartását csak hosszabb idő alatt lehetett volna lebonyolítani. Nem is szólva az újra megjelenő nemzetiségi kérdésről, amely miatt kellett volna, de a háború alatt – és az esetleges további területgyarapodásokra tekintettel – a választójogi törvényt egyelőre nem volt célszerű módosítani. Ezért a választójogban egy különleges elem jelent meg: a visszacsatolt területek képviselőit a választás mellőzésével, egyszerűen behívták a magyar országgyűlésbe. A Felvidékről 26, Kárpátaljáról 12, Erdélyből 51, Délvidékről 26 képviselő érkezett, mellyel a magyar képviselőház tagjainak száma 375 főre emelkedett. A 375 képviselő közel 30 százalékát nem választották meg, a behívott képviselők szavazatai a kormánypárt működését segítették.

A választási rendszer mérlege

A leghosszabb ideig működő, 1925. évi törvény szerinti rendszer a kormánypártnak kedvezett: mivel a kormánypárt fő bázisa a nyílt szavazású – és emiatt viszonylag könnyen befolyásolható – vidéki kerületek voltak, ezért az egyszerű többségi elvet érvényesítették ezeken a helyeken. A titkosan szavazó, főleg ellenzéki városokban viszont lajstromos rendszert vezettek be, abban a reményben, hogy így a kormánypárti kisebbségi szavazatok sem vesznek el, különösen úgy, hogy ott a szavazásra minden jogosultat köteleztek. A titkos szavazás miatt a kormánypárti választókat hátrány egyébként sem érhette, pártonkívüli jelöltek számára pedig a lajstromos rendszer eleve nem adott lehetőséget. Azonban a választási rendszer néhány előremutató vonására is fel kell hívnunk a figyelmet. Az 1919-es Friedrich-féle rendelet tisztán egyéni választókerületekre alapuló megoldásával szemben 1938-ra már nemcsak vegyes, hanem nagyrészt párhuzamos rendszer valósult meg, mely kettősség – pártra és egyéni jelöltre való szavazás – 1990 után is jellemzi a magyar választási rendszert. Habár a voksolás a Horthy-korszak túlnyomó része alatt nem volt egészében titkos, a rendszer fejlődése 1938-ra ismét a teljes titkosságig eljut. Az 1925. évi törvényben felbukkan az országos lista is, igaz, az 1990 utáni választási rendszerben betöltött szerepéhez képest még teljesen eltérő céllal, és ekkor még csak epizódszerepet (illetve a gyakorlatban azt sem) játszik. Mivel a titkos szavazás egyben kötelező is volt már az 1922-es rendelet szerint is (nyilvános szavazásnál a választónak csak meg kellett jelenni az 1925-ös törvény szerint, de nem volt köteles szavazni), elmondható a korszak politikai és közjogi gondolkodásáról, hogy a választójogra elsősorban nem állampolgári jogként, hanem állampolgári kötelességként tekint.

Hollósi Gábor

Nyelv és Élet

Szerkeszti:
Grétsy László

Barista

Az utóbbi néhány évben sokat változott a magyarországi kávéfogyasztási kultúra. A pörkölési és kávéfőzési technológia megújításával a kávék harmadik generációjáról és újhullámos *(new wave)* kávékról, illetve kávézókról beszélnek. Használatos a 'különleges' jelentésű *specialty kávé, specialty kávézó* megnevezés is.

A kávé minőségét alapvetően meghatározza a termőterület, ezért a borkészítéshez hasonlóan az újhullámos kávék esetében is megjelent a *terroire* fogalma: tájjellegű, úgynevezett területszelektált kávéalapanyagokkal dolgoznak. Különös figyelmet szentelnek a pörkölésnek, majd a különböző kávéfajták keverésének, a *blend*nek. A pörkölés kevésbé erőteljes, így a gyümölcsös aromák jobban megőrződnek mind a kávészemekben, mind pedig a főzetben. Az új kávékultúra abban is hasonlít a borászathoz, hogy az ital minősítésekor annak aromáját hasonlítják például a jázmin, citrus, csipkebogyó vagy karamell illat- és ízvilágához.

A kávé elkészítője a nemzetközi szóként használt olasz eredetű *barista* (kiejtése: bariszta). Ez a közismert fogalom képzett változata: *bár* + *-ista*. Általánosságban a bárban dolgozó személyt jelölte, ebben az értelemben pedig a kávét készítő szakembert. Magyar megfelelője már közel kétszáz éve létezik: a jelentős kávéházi kultúrával rendelkező Budapesten már a XIX. században *kávépincér*nek nevezték. Nyelvtörténeti szótárunk szerint a *bár* az 1800-as évek első harmadában került nyelvünkbe. Hasonlóan mondja a német, a francia és az angol nyelv is. Az angolban eredetileg 'korlát; ivópult; kocsma' jelentésben élt, és az ófrancia *barre* 'gerenda, korlát' szóra vezethető vissza.

A *barista* állandó feladatai közé tartozik a „csészeminőség" megőrzése. Új fejlesztésük a kapucsínó és a tejes kávé közötti *flat white* ('lapos fehér') kávé. Ennek magyarítására egyik nyelvészeti portálunk már pályázatot is hirdetett.

Zimányi Árpád